

SPOMIN IN OPOMIN

Slavnostni govor ob Murkovanju 2009

Knjižnica Ivana Potrča Ptuj, 12. november 2009

Ko sem lansko jesen prejel Murkovo nagrado, me je najprej prešinila misel, kaj bom pa jaz modrega povedal kolegom naslednje leto. Ustaljena praksa, da nagrajenec ob letu obsorej nagovori kolege, je velika čast in odgovornost. Izkoriščam priložnost, da bom, tako kot je lani kolega Damjan Ovsec, sebi v čast spregovoril o težavah ohranjanja dediščine v Ljubljani, še z nekoliko drugega zornega kota pa tudi o vprašanjih varstva, ki so pomembna tudi za ohranjanje identitete slovenskega etnosa in narodnostnih skupnosti, ki živijo na ozemlju Republike Slovenije in zunaj nje. A najprej k nagrajenki!

Letošnja prejemnica Murkove nagrade prihaja iz okolja, ki ga poznamo pod imenom slovensko Porabje. Nagrajenko poznam še iz študentskih let, ko je vsaj nam, domorodnim študentom, delovala zelo resnobno in se je s prof. Novakom pogovarjala o kulturi za nas oddaljenega Prekmurja in še bolj oddaljenega Porabja. In vendar smo iz teh pogovorov pridobivali prva znanja o pokrajini, ki me je v poznejših obiskih vedno prevzela zaradi posebnosti materialne kulture, prijetnih ljudi in njihovega narečja, zapisov na pokopaliških nagrobnikih in tudi zaradi gospodarske in politične drugačnosti. Življenje za železno zaveso je pustilo posledice tudi v gmotnem položaju v Porabju živečih Slovencev, ki so jih oblastniki z vsem mogočim nadzorniškim aparatom omejevali v stikih s sorodniki, prijatelji in z znanci onkraj meje. Kako temeljit je bil dejansko ta nadzor, smo se etnologi prepričali ob zadnjem obisku Porabja, 11. oktobra 2009, ko nas je po pokrajini izvrstno vodila dr. Katalin Munda Hirnök. Med drugim smo si v Števanovcih ogledali nekdanjo karavlo in tam razstavljeno muzejsko zbirko z vso tehnično opremo nekdanje obmejne madžarske vojske. Zbirka z muzeološkega vidika sicer še potrebuje temeljito nego, a je že sama po sebi dovolj zgovorna priča, kako se je pred padcem berlinskega zidu živelo v Porabju. Kljub dvajsetletnemu življenju v demokratični družbi pa naši rojaki še vedno nimajo enakih možnosti, kot jih ima madžarska manjšina v Prekmurju. Ob zadnjem obisku predsednika madžarske vlade smo namreč v časopisu zasledili uradni podatek, da Slovenija prispeva za madžarsko manjšino v Prekmurju dvajsetkrat več kot madžarska za Slovence v Porabju. Ta razkorak seveda ni odsev nesorazmernega gmotnega položaja prebivalstva obeh držav, ampak preprostega dejstva, da madžarska vlada že od nekdaj namenja za slovensko manjšino odločno premalo sredstev in ji v primerjavi z madžarsko manjšino v Sloveniji tudi ne omogoča recipročnega razvoja tiskanih in elektronskih medijev. K sreči pa je slovenska skupnost, ki šteje nekaj čez 4.500 članov in jo že leta uspešno vodita Jože Hirnök, predsednik Zveze Slovencev na Madžarskem, in Martin Ropoš, predsednik Državne slovenske samouprave, mnogo manj razdvojena, kot je slovenska manjšina na avstrijskem Koroškem, kjer jo hromita še vedno živa vindišarska teorija in njena kronična politična razklanost, ki se vleče skoraj vse obdobje po drugi svetovni vojni. Zdi se, da

se »folklor« politične razdvojenosti v matični domovini »uspešno« prenaša še v pokrajine ob Zilji in Dravi. To, kar se zadnje čase dogaja med manjšino na Koroškem, gotovo ni v čast njenemu političnemu, še manj pa kulturnemu ugledu. Ko sem leta 1974 prvič kot študent izstopil iz vlaka v Celovcu, nas je potnike iz »Juge« na postaji pričakala skupina dam s klobučki na glavi in nas poučila o ogroženosti nemškega naroda zato, ker so v Sloveniji izdali nov zemljevid z dvojezičnimi imeni koroških krajev. In če se sedaj nekateri predstavniki manjšine v smislu multikulturalnosti povezujejo s takšnimi takratnimi in poznejšimi »krvniki« manjšine, potem bodo statistiki še naprej ugotavljali drastično zmanjšanje števila za slovenstvo opredeljenih Korošcev. Od sedanjih 14.000 na 10.000, 5.000 in končno le še na nekaj družin visoko v hribih, dokler tudi njih ne bo disciplinirala asimilacijska in multikulturalna ovrtnica. Prav nič nimam proti medkulturnemu dialogu, a pod pogojem, da je dialog o kulturi in etnosu strpen in poteka na ravni enakopravnosti in enakovrednosti.

Lansko leto je bila v govoru ob slovesni podelitvi Murkovih nagrad, priznanj in listin predstavljena problematika ohranjanja identitet, še posebej mesta Ljubljane. Dovolite, da tudi sam izrečem nekaj misli na temo varstva dediščine, ki se je v zadnjih letih razvilo v precej neprepoznavno dejavnost z vse manj ugleda in možnosti uveljavljanja strokovnih argumentov.

Današnja shema varstvene dejavnosti temelji na strogem hierarhičnem delovanju, kjer se vse bolj krepi že zdavnaj zastareli model t. i. plastne teorije in bojazen pred nepoklicanimi izjavami, zato v javnosti lahko nastopajo le dvorni piarovci, ki se edini razumejo na vse. In vse bolj se iz neposrednega odločanja o oblikah varstvenih ukrepov izločajo konservatorji, med drugim tudi etnologi – konservatorji. Eden najbolj izrazitih kazalcev izločanja je preusmeritev izdelave ključnih varstvenih dokumentov, tj. konservatorskih programov, na trg, in v zvezi s tem favoriziranje vse bolj privilegiranih »državnih« ustanov, kot sta Restavratorski center in Center za preventivno arheologijo, ki tudi zaradi nelojalne konkurenčnosti drugim (delno se financirata iz proračuna) prevzemata večino najpomembnejših spomeniškovarstvenih akcij. Denar je vabljen, zato so sedanji programski nosilci razvoja varstvene dejavnosti podlegli političnim in drugim pritiskom ter dopustili, da se tudi na tem področju uveljavljajo privilegiji in ga razjedajo prefinjene oblike neoliberalizma, o čemer nas je še pred kratkim podučeval Mičo Mrkaič.

Če bo sedanje vodstvo spomeniške službe še nadaljevalo s takšno nekonsistentno prakso razkrajanja strokovnih vrednot znotraj konservatorske dejavnosti, potem lahko tudi drugod po Sloveniji pričakujemo še več razvojnih prenov v maniri Plečnikovega stadiona, Ljubljanske tržnice, Ljubljanskega gradu in drugih podobnih ustvarjalnih izzivov za projektante in investitorje. Moč denarja in ekonomskih koristi že prevladuje nad močjo strokovnih argumentov. In če bi konservatorji smeli aktivno sodelovati

* Izr. prof. dr. Vito Hazler, univ. dipl. etnol. in umetn. zgod., izredni profesor na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 1000 Ljubljana, Zavetiška 5, E-naslov: vito.hazler@gmail.com

Slavnostni govornik, Murkov nagradenec 2007, dr. Vito Hazler.

Foto: Marijan Petek, Ptuj, 12. 11. 2009

pri raziskavah dediščine, kar je med drugim tudi priprava ključnih varstvenih dokumentov in vodenje akcij, potem res ne vem, kdo bo tisti, ki bo znal strokovno ovrednotiti ta ali oni varstveni poseg. Razmere so zelo dramatične in se razvijajo v smeri, ki jo lahko primerjamo s položajem, ki bi nastal, če bi kustosom v muzejih odvzeli pravico do raziskav dediščine in izdelave scenarijev ter postavitve stalnih ali občasnih razstav!

Kakor slišim, pa bodo konservatorjem za uteho ponudili računalniško obdelano tehnično dokumentacijo objektov nepremične kulturne dediščine z možnostjo ogledov v 3D projekciji, ki jo bodo seveda za velike denarje pripravili strokovnjaki s trga. Konservatorji bodo lahko objekte opazovali v navidezni resničnosti in objekte prevračali sem in tja po ekranu kakor otroci v vrtcu. S tem bodo privarčevali na materialnih terenskih stroških, saj bodo »3D igrala« omogočala varstveno odločanje neposredno iz kabineta. Kako se v praksi uresničujejo takšni in podobni varstveni ukrepi in kaj pomenijo računalniško podprte varstvene analize, sem se leta 2008 na kratko, pa vendarle dovolj, poučil na primeru Bolnice Franje. Veliko papirja in previdnih ocen so pripravili strokovnjaki našega Centra, in zdi se, da njihova dokumentacija bolj odseva strah pred zastavljeno nalogo kot pa strokovno trdnost in samozavest. Med drugim sem preletel tudi prve predračune za obnovo bolnice. Dragi kolegi, šlo je za zneske, ki ti vzamejo sapo. Pozneje so cene sicer nekoliko omilili, a še vedno gre za tako kričече zaslužkarstvo, ki bi mu moral odločen ukrep ministra ali ministrice narediti konec.

Te in podobne astronomske predračune in obračune za obnovo Bolnice Franje človek res težko poveže s skromnostjo, z neizmerno ustvarjalnostjo in domiselnostjo uporniškega Cerkljanskega med drugo svetovno vojno, kjer so znali domačini v soteski Pasice s preprostimi orodji, z lesom, s kovino, papirjem in steklom ustvariti spomenik humanosti in ustvarjalnosti. Obnova je sicer stekla, a v soteski vidimo izvedbe, ki jih medvojni uporniki niso poznali, zato utegne biti prihodnja kritika opravljenih del ponovno tako boleča kot ob zadnjem obisku ocenjevalca Johanssona, ki je »prvokategorne spomeniškovarstvene strokovnjake« v slogu zdrave kmečke pameti opozoril, da partizani menda še niso poznali niti akrilnih barv niti francoskega okenskega okovja in ne drugih podobnih Merkurjevih artiklov.

Slišim, da so seznamili t. i. »nepremične kulturne dediščine« bolj ali manj končani, da je evidenca popolna in da je približno

33.000 enot dediščine povsem dovolj za ohranjanje statusa kulturno ozaveščene družbe. Številka res ni zanemarljiva, a to je le 0,5 odstotka vsega stavbnega fonda v Sloveniji, kar nazorno kaže, da imamo še veliko belih lis, torej nepregledanih območij. Danes očitno tudi ni več interesa za prepotrebne teoretične razprave, kaj vse je lahko kulturna dediščina in kaj spomenik je in kaj ni, kaj je celostno varstvo in kako se interdisciplinarno lotevamo obnovitvenih akcij. Danes varstvena politika spominja na »one woman, one band« in posledice takšnega samoljubja se nam bodo kmalu maščevale, saj ni priložnosti za izdelavo strategije varstva, ki bi se morala oblikovati in razvijati med dejanskimi nosilci institucionalnega varstva dediščine, torej med terenskimi konservatorji.

Dokaj klavrna podoba varstvene politike se namreč razkrije že po nekaj minutah pregledovanja seznamov kulturne dediščine na internetnih straneh Ministrstva za kulturo. Radovednež kmalu ugotovi, da je naletel na visoko oviro nekonsistentnih klasifikacij dediščine, ki so jo uradniki razdelili na spomenike v državni lasti, spomenike državnega pomena, spomenike lokalnega pomena in na ostanke, ki se ji reče zgolj nepremična kulturna dediščina, za nekatere tudi »nebodigatreba«. In če je iskalec še nekoliko bolj vztrajen, bo iz seznamov razbral, da je na primer Kavčnikova dimnica, ki je prepoznana kot najjužneje ohranjena alpska dimnica v Evropi, zgolj spomenik lokalnega pomena, kar pomeni, da gre za spomenik nižje kategorije, za katerega skrbi predvsem občina. Ves svet nam jo zavida, Avstrijci so take stoletne arhaične stavbe pospravili v muzeje na prostem, mi pa jo še hranimo v njenem naravnem, a obenem zelo ranljivem okolju. Bog ne daj, da se ji kaj pripeti!

Dosedanja spomeniškovarstvena doktrina je terenskim konservatorjem omogočala strokovno rast in pridobivanje znanj o dediščini, njenih pojavnih oblikah in tudi o poznavanje naravnih gradiv. To znanje je nujno za njeno kakovostno fizično obnovo, zelo uporabno pa je lahko tudi v načrtovanju sodobnih bivališč, čemur se zadnja leta posveča vse več naravoslovno-matematičnih, tehniških in biotehniških ved. Tudi etnologi in še posebej etnologi – konservatorji se lahko pridružimo takšnim razvojnim prizadevanjem in omenjenim strokam predstavimo podatke o znanju in veščinah obdelav naravnih gradiv, starih tehnologijah, obrtniških znanjih in drugih nesnovnih sestavinah dediščine, ki sodobnega človeka vse bolj zanimajo. Izkoristiti je treba dana-

šnje zanimanje za gradnjo lesenih, ilovnatih in tudi kamnitih bivališč, ki jih ljudje vse raje gradijo, pa ne zaradi revščine in pomanjkanja, ampak zaradi želje po izboljšanju kakovosti bivanja. Na našem ozemlju imamo namreč nahajališča in rastišča vseh ključnih vrst omenjenih naravnih gradiv, ki v postopkih obdelave in priprave na gradnjo porabijo zelo malo energije. Izračuni so pokazali, da se je gradbena industrija razvila v največjega onesnaževalca ozračja s toplogrednimi plini. Večina ljudi in celo politični vrh se tega vse premalo zavedajo, saj so gradbeniški, naftni in drugi lobiji še vedno dobrega zdravja, v tujino pa naši največji gozdarji izvozijo vse več hlodovine. A zadeve se le spre-

minjajo in zanimanje za naravo in življenje v naravnem okolju ima vse večji pomen. In od tu je le še korak k izboljšanju naše krajinske in poselitvene podobe, a ne na podlagi oziranja v romantično 19. stoletje, temveč na podlagi srečevanj z dediščino znanj, veščin, saj le tako lahko vzpostavimo stik med preteklostjo in sodobnostjo. In v te izzive se res splača investirati, tudi zaradi možnih novih zaposlovanj etnologov in uveljavljanja položaja etnologije v sodobni slovenski družbi.

SKLEPI, PREDLOGI IN USMERITVE, OBLIKOVANI NA MEDNARODNI KONFERENCI SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA ŽIVETI Z DEDIŠČINO LIVING WITH CULTURAL HERITAGE

Knjižnica Ivana Potrča Ptuj, 13.–14. november 2009

Mednarodna konferenca Živeti z dediščino / Living with Cultural Heritage, ki jo je pripravilo Slovensko etnološko društvo v sodelovanju s Slovensko nacionalno komisijo za UNESCO, je potekala v okviru štirih tematskih sklopov, in sicer Kulturna dediščina in socialno zgodovinski spomin, Vzgoja za dediščino, Kulturna dediščina kot dejavnik razvoja in Nesnovna kulturna dediščina v luči Konvencije UNESCO. Referate je predstavilo 30 referentov in referentk, ob koncu pa je bila organizirana še okrogla miza na obravnavano temo, ki jo je vodil prof. dr. Janez Bogataj. V nadaljevanju objavljamo sklepe, predloge in usmeritve, ki so jih udeleženci konference sprejeli po temeljitih in plodnih razpravah in jih je Slovensko etnološko društvo v strnjeni obliki naslovilo na Ministrstvo za kulturo RS, Ministrstvo za šolstvo in šport RS, Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, nekaterim poslancem v Državnem zboru RS, Komisiji DZ za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu, razvojnim agencijam in lokalnim skupnostim.

Sklepi prvega sklopa: Kulturna dediščina in socialno zgodovinski spomin (moderatorica mag. Zvezda Delak Koželj)

1. Ohranjanje kulturne dediščine zahteva tudi v prihodnje kar najbolj dosledno izdelan sistemski pristop.
2. Na področju dokumentacije kulturne dediščine moramo v prihodnje veliko bolj dosledno upoštevati tudi kulturno dediščino Slovencev v zamejstvu in po svetu. Zato opozarjamo vladne predstavnike, da v prihodnje vključujejo v ustrezne meddržavne dokumente in sporazume tudi pričujočo vsebino. Pri tem bodo etnologi – strokovnjaki za področje kulturne dediščine – s svojim znanjem na voljo in v korist morebitni novi strategiji odnosov med matično državo in zunaj meja RS živečimi narodnostnimi skupnostmi in izseljenci.
3. Skrb za dokumentiranje kulturne dediščine mora biti ena od temeljnih nalog lokalnih skupnosti. Ob tem je seveda treba izhajati iz temeljnega izhodišča, da se mora etnološka veda veliko bolj povezati z lokalnimi skupnostmi tako v Slove-

niji kot v zamejstvu ter s Slovenci in njihovimi potomci po svetu.

Sklepi drugega sklopa: Vzgoja za dediščino (moderatorica Helena Rožman)

4. Vzgoja za kulturno dediščino in o dediščini je eno od najpomembnejših polj delovanja. Žal se danes še vedno kaže dokaj podrejen položaj vede. Vzroke za tako stanje lahko iščemo tudi znotraj vede same.
5. Na področju vzgoje in izobraževanja naj bi v prihodnje v veliko večji meri v pripravo kurikulumov vključevali tudi etnologe. To velja tako za predšolsko in osnovno- kot srednješolsko raven. Skednja je še posebej problematična, saj je predstopnja samega študija etnologije.
6. Pisanje in recenziranje učbenikov ali le nekaterih njihovih poglavij z etnološkimi vsebinami mora v prihodnje postati izključna domena etnologov. Analiza učbeniških vsebin, povezanih s kulturno dediščino, je pokazala, da je v njih prikazana vsebina s tega področja popolnoma zastarela.
7. Etnološka veda se mora v veliko večji meri povezovati in razvijati izobraževalne vsebine ter oblike za različna družbeno okolja in skupine.

Sklepi tretjega sklopa: Kulturna dediščina kot dejavnik razvoja (moderator dr. Aleš Gačnik)

8. Etnološko delovanje naj bo v prihodnje izrazito razvojno naravnano. Razvojna tematika naj bo vodilna tematika vede. Predstavniki etnološke vede smo nosilci in poznavalci številnih znanj, ki pa jih pogosto ne znamo posredovati na ustrezne forume.
9. Etnološka stroka se mora vključiti v strateška razvojna partnerstva. To velja za različna družbena področja (npr. turizem).
10. Raziskave so pokazale, da se eksperti s področja turizma in kulturne dediščine pogosto »ne slišijo« (!), zato potrebujemo